

PUČKI USTANAK NA HVARU I NARODNOOSLOBODILAČKI RAT

Nikola Anić, Beograd

Pučki ustanak na Hvaru koji je vodio Matij Ivanić od 1510. do 1514. godine, a koji je Venecija krvavo ugušila, imao je odjeka u kasnijim političkim i socijalnim previranjima, u pokretima obespravljenog hvarskog pučanina za nacionalnu slobodu i socijalnu pravdu. Naročiti odjek imao je pučki ustanak, a posebno lik Matija Ivanića, u revolucionarnom pokretu između dva svjetska rata i u toku narodnooslobodilačkog rata.

Kada je riječ o vrednovanju značenja tradicije pučkog ustanka na Hvaru 1510—1514. godine u razvoju revolucionarnog pokreta između dva svjetska rata i u toku NOR-a, onda smo iznad svega svjesni spoznaje da se događaji i historijske ličnosti ne ponavljaju, odnosno da sličnost između pojedinih historijskih situacija ne znači da se historija ponavlja, kao i da svaki historijski događaj izrasta iz prethodnog, nastavljajući i razvijajući mnoge odlike starog, i da uvijek sadržava toliko novog i svojstvenog da se o podudarnosti s proteklom vremenom ne može govoriti, što i jest najveća draž historije.

Tradicija o pučkom ustanku kao iskustvo prenijeta je iz prošlosti u suvremeno doba. Prenosilo se s koljena na koljeno, usvajalo se još od djetinjstva, živo je ostajalo u životu, čak i u situacijama kada je to svim sredstvima zaštićivano. Vrijeme i društveno-političke promjene nisu mogle razvodniti tu tradiciju koja je bila duboko integrirana u život hvarskih pučana i seljaka, a seljak je, kako je poznato, sam po sebi ljubomorni čuvar tradicije. Kada su nastupili novi uvjeti, kada su na političku pozornicu došle nove društvene snage — radnička klasa s komunistima na čelu, tradicija o pučkom ustanku bila je osmišljena dimenzijama budućeg, revolucionarnog, progresivnog i naprednog, i stavljena je u pokret za nacionalnu slobodu i socijalno oslobođenje.

Tradicija pučkog ustanka na Hvaru, za razliku od nekih drugih ustanaka, npr. seljačke bune pod rukovodstvom Matije Gupca u Hrvatskoj i Sloveniji 1573. godine,¹ nije iskorištavana u najreakcionarnije ciljeve niti se to pokušalo pravdati narodnim interesima. Međutim, sve do naših dana izostala je i dublja politička i sociološka, pa čak i elementarna naučno-marksistička obrada hvarskog ustanka.²

¹ Vidi: I. Jelić, O značenju tradicije velike seljačke bune 1573. u povijesti komunističkog pokreta i revolucije u Hrvatskoj, *Radovi V*, Zagreb 1973 (Institut za hrvatsku povijest Sveučilišta u Zagrebu), 327—332.

² A. Gabelić, »Pučki ustanak Matije Ivanića«, *Hvarski zbornik*, I, 1973, 13.

Pučki ustanak na Hvaru i kult Matija Ivanića obilježen je u našem revolucionarnom i radničkom pokretu između dva svjetska rata i u toku NOR-a u proglasima, napisima, lecima i štampi, u pjesmi, na prigodnim svečanostima, kulturnim i zabavnim predstavama i u mnogim drugim oblicima i momentima.

Značajne su i prostorne dimenzije spominjanja imena Matija Ivanića. U Dalmaciji je tradicija hvarskog pučkog ustanka na čelu s Matijem Ivanićem bila prisutnija od spominjanja imena Matije Gupca i njegove bune. Istraživanjem sam utvrdio da se u Jugoslaviji najviše spominjalo ime Matija Ivanića u pjesmi »Padaj, silo i nepravdo«, o čemu ću posebno govoriti.

Stanovništvo otoka Hvara duboko je prožeto socijalnim i naprednim idejama. Stoljeća nisu mogla ugasiti buntovni duh Matija Ivanića u srcima naših težaka. Bilo je to stalno prožeto borbom protiv gospode i izrabljivanja. Zbog tih naprednih ideja mnogi su Hvarani proganjani i zatvarani. Bilo je to davno prije oktobarske socijalističke revolucije u Rusiji, čije su ideje pale na pogodno tlo i brzo se širile među pučanima otoka. Tako npr. na Hvaru se proslavio 1. maj 1918. i 1919. godine, a i slijedećih godina. U Starom Gradu je 19. prosinca 1920. formirana partijska organizacija, jedna među prvima u Jugoslaviji. Odmah zatim je formirana i u Vrbanju, rodnom mjestu Matija Ivanića, koja je imala 42 člana. Poslije su formirane i druge partijske organizacije. Na Hvaru je pred početak NOR-a djelovalo 13 partijskih organizacija i 9 organizacija SKOJ-a, s ukupno 130 članova KP i oko 110 članova SKOJ-a.³ Bila je to značajna snaga koja je djelovala među hvarskim stanovništvom, koja je mogla tradicije pučkog ustanka pretvoriti u pokretačku silu i izraziti se kao konkretna akcija.

Na otoku Hvaru došlo je 1922. do zapažene agrarno-političke aktivnosti težačkih masa. Težaci masovno nisu poštovali sudske presude, već su odbijali da daju dohodak vlasnicima zemlje. Njihov otpor pretvorio se u otvorenu bunu protiv režima i posjednika, što je doseglo vrhunac pobunom u Zastražišću 1924. godine. Na Hvar su dovedeni vrangelovci i cijela četa žandara iz Žandarske škole u Kaštelima i upućeni protiv pobunjenih seljaka. I u ovoj situaciji bio je prisutan lik Matija Ivanića i njegovih ustanika. Cijela je atmosfera podsjećala na one dane iz pučkog ustanka 1510—1514. godine.

Novi revolt težaka na Hvaru bio je 30-ih godina, kao rezultat velike ekonomske krize i šestojanuarske diktature kralja Aleksandra Karađorđevića. U takvoj situaciji, ponesen tim događajima 1931. godine, težak-komunist Ante Bojanić napisao je »Novelu« u kojoj opisuje nesnošljivo stanje hvarskih težaka i povezuje ga s likom Matija Ivanića i njegovih ustanika. Ali, Bojanićeva novela nikada nije ugledala svjetlost dana jer se nije dopala režimu.

Pred sam početak rata, uz neviđeno oduševljenje i masovno radno sudjelovanje naroda, na inicijativu komunista i njihovo puno aktiviranje, počela je izgradnja domova kulture u Vrbanju, Pitvama i Jelsi. U Vrbanju je došlo do sukoba između komunista i nekih članova HSS oko imena budućeg doma. Pobijedio je prijedlog komunista i odlučeno je da dom nosi ime Matija Ivanića.⁴

Kulturno-prosvjetno društvo »Seljačka sloga« u Jelsi, čiji je predsjednik bio komunist Ivan Tomić, dosta je dugo i uspješno prikazivalo predstavu »Matija Gubec«. Ulogu Gupca i Gregorića igrali su članovi Komunističke par-

³ S. Kvesić, Hvar između dva rata, Zagreb, 1969, 239.

⁴ Arhiv doma »Matij Ivanić« Vrbanj.

tije. Drama je prikazivana nedjeljama. Na nju su dolazili ne samo Jelšani nego i stanovnici okolnih mjesta. Toliki interes za tu dramu bio je razumljiv jer su Hvarani u toj drami prepoznali i sudbinu svoga pučkog vođe Matija Ivanića iz 16. st., dakle vlastitu sudbinu, i napajali se snagom za okršaje za koje su znali da će doći.⁵

Mogli bismo zabilježiti i niz drugih manifestacija iz predratnog razdoblja koje su sudbinski povezane s događajima iz pučkog hvarskog ustanka u doba Matija Ivanića. Na osnovi toga možemo ustvrditi da je u cijelom predratnom periodu, u najtežim situacijama hvarskog težaka, bio prisutan lik Matija Ivanića, što je utjecalo na borbeno i revolucionarno raspoloženje masa. Komunisti su na Hvaru tradiciju velikoga pučkog ustanka i lik Matija Ivanića stavili u službu najprogressivnijih ciljeva, za dobrobit ovoga puka.

II

Ime Matija Ivanića i pučki ustanak bio je najviše prisutan u NOR-u, što je i razumljivo.

Čim se na Hvaru, u srpnju 1942, formirala prva veća partizanska jedinica, dobila je ime Matija Ivanića. Zvala se Hvarska dobrovoljačka partizanska četa »Matij Ivanić«. Inicijator naziva bio je Kotarski komitet KPH Hvar, po čijoj je odluci formirana četa. Prijedlog su dali Ivo Anić, sekretar komiteta, i Andrija Pavičić.⁶ Imenom vođe hvarskoga pučkog ustanka, koje je dano novostvorenoj oružanoj formaciji hvarskog naroda, htjelo se upozoriti na narodni karakter borbe.⁷ Nisam mogao utvrditi točan dan formiranja Hvarske partizanske čete »Matij Ivanić«, niti zašto je nazvana »dobrovoljačka«. Četa je nastala iz udarnih i borbenih grupa koje su formirane na Hvaru krajem 1941. godine. Kroz četu je prošlo više stotina hvarskih boraca, otkuda su odlazili u druge jedinice NOV i POJ.

S kapitulacijom Italije, u rujnu 1943. godine, Hvarska partizanska četa »Matij Ivanić« prerasla je u Hvarski bataljon »Matij Ivanić« koji je ušao u sastav Prve otočke brigade. Bataljon je imao oko 600 boraca. Kada je od Prve otočke brigade u Nerežišću na Braču, početkom listopada 1943. formirana 12. dalmatinska brigada, Hvarski bataljon »Matij Ivanić« ušao je u njezin sastav kao Drugi bataljon.

Hvarski, odnosno Drugi bataljon 12. brigade sudjelovao je u borbama na Braču, prilikom oslobađanja Omiša, Splita, Šibenika, Knina, Mostara, u Lici, Hrvatskom primorju, u Istri i Slovenskom primorju, gdje je u rajonu Šent Petra (današnja Pivka) 7. svibnja 1945. dočekao kraj rata.

U »Biltenu Vrhovnog štaba NOVJ« br. 17, 18, 19, za lipanj, srpanj i kolovoz 1942. spominje se partizanska četa »Matij Ivanić« koja je izvela niz akcija na otoku Hvaru.⁸ Ovo saopćenje Vrhovnog štaba ima historijsku vrijednost ponajviše zbog toga što se ime Matija Ivanića stavlja u kontekst naziva ostalih jedinica NOV i POJ koje su nosile imena velikana naše historije, kao što

⁵ *Hvarski zbornik* broj 2, II, 1974, 163.

⁶ Izjava Vinka Belića, prvog komandira čete, dana autoru, 3. II 1976.

⁷ *Hvarski zbornik*, 3, III, 1975, 73.

⁸ *Zbornik dokumenata NOR-a*, tom II, 186.

su Matija Gubec, France Prešeren, Rade Končar i druge. Osim toga iz te informacije može se vidjeti kakva je bila vojno-politička situacija na Hvaru sredinom 1942. godine. U toj informaciji se kaže da je tada na Hvaru postojao velik slobodni teritorij, da su »preplašeni ustaše pozvali u pomoć Talijane«, da je i ova »ekspedicija uzaludno dolazila, jer partizane nije pronašla«, itd. Ovu informaciju Vrhovnog štaba prenijela je i Radio-stanica »Slobodna Jugoslavija«, što potvrđuje njezinu vrijednost i značenje.

U tri »Zbornika NOR-a« (sv. V, knjiga 5, 6, 32), izdanje Vojnoistorijskog instituta, objavljeno je šest neprijateljskih dokumenata koji govore o partizanskim akcijama na Hvaru. Međutim, u svim tim dokumentima neprijatelj ne spominje ime Hvarske partizanske čete »Matij Ivanić«, što je i razumljivo iz više razloga.⁹

U Arhivi Vojnoistorijskog instituta ima još dokumenata koji govore o aktivnosti čete »Matij Ivanić« i o vojno-političkoj situaciji na otoku. Najznačajniji je izvještaj ustaške Velike župe Cetina od 2. prosinca 1942. godine, uz koji je priložena karta partizanskog slobodnog teritorija Hvara s obostranim rasporedom snaga. Na karti se nalazi i raspored Hvarske partizanske čete »Matij Ivanić«.¹⁰

O Hvarskoj partizanskoj četi »Matij Ivanić« govori se u prvom i drugom izdanju »Vojne enciklopedije«¹¹ i u »Hvarskom zborniku«, broj 3 iz 1976. godine.

III

Hvarski pučki ustanak i Matij Ivanić vidljivo su utkani u brojnim proglašenjima, napisima, rezolucijama i u štampi NOR-a bilo da se neposredno spominje ime Matija Ivanića ili da se posredno poziva na herojstvo naših naroda u povijesti, pri čemu se misli i na ono što se zbivalo na Hvaru 1510—1514. godine. Ovom prilikom upozorio bih samo na ono najznačajnije.

Kada su talijanski okupatori 3. siječnja 1943. godine zapalili Vrbanj i Dol, u »Novom izvještaju«, glasilo hvarskog narodnooslobodilačkog pokreta pojavio se uvodnik pod naslovom »To im nije prvi put«. U članku je prikazana borba hvarskih pučana pod vodstvom Matija Ivanića 1510—1514. godine, ubojstva i mučenja, paljenje Vrboske od strane venecijanskog providura Sebastiana Giustiniana i poziv Hvaranima da svi kao jedan stanu pod zastavu narodnooslobodilačkog pokreta u veličanstvenoj borbi protiv tuđina i njihovih pomagača.¹²

U proglasu koji je narodu Dalmacije uputio Narodnooslobodilački odbor Dalmacije, sa svoje Prve redovne sjednice održane u Livnu 29. siječnja 1943. godine, u dijelu pod naslovom »Hrvati i Srbi Dalmacije«, stoji:

»Uzalud su ustaše, izrodi hrvatskog naroda, predali našu Dalmaciju u ruke fašističkih zvijeri. Uzalud fašističke zvijeri i izrodi srpskog naroda, četnički krvoloci terorom, pljačkom i pokoljima nastoje ugušiti borbu naroda u

⁹ Zbornik, tom V, knj. 5, str. 667, 668; knj. 6, str. 339, 342; knj. 32, str. 202, 363.

¹⁰ Arhiv VII, K. 253, reg. br. 31/4—9.

¹¹ Vojna enciklopedija (drugo izdanje), tom III, str. 538.

¹² *Slobodna Dalmacija*, Split, br. 9318 od 13. 3. 1975, str. 3.

Dalmaciji. Uzalud im pomoć izdajica i izroda. Sve im je uzalud, jer su se Dalmatinci složno i neustrašivo digli da spase čast i slobodu, da sačuvaju kolijevku i biser Hrvatske, da sačuvaju za naše potomstvo naše more, žala i otoke, naša sela i gradove, da sačuvaju naš jezik koji je stoljećima odjekivao na obalama šumnoga Jadranskog mora, da sačuvaju našu svijetlu prošlost koju su stoljećima branili i stvarali naši dični preci Grgur Ninski, Gundulić, Marulić, Botić, Supilo, Sava Bjelanović, Onisim Popović, i bezbroj sinova našeg naroda, za koju su se protiv stoljetnih naših neprijatelja borili Hrvati iz doba hrvatskih kraljeva, iz doba uskoka, iz doba seljačkih puntara hvarskog pučanina Matija Ivanića, Dalmacija se digla da obrani svijetlu prošlost i izgradi bolju budućnost...¹³

Ime Matija Ivanića našlo se i u Plitvičkoj rezoluciji Prvog zasjedanja Zemaljskog antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja Hrvatske, održanog u Otočcu i na Plitvičkim jezerima 13. i 14. lipnja 1943. godine, gdje se u prvom odjeljku kaže:

»Hrvatski se je narod, usprkos svojem dugom robovanju pod Nijemcima, Mađarima i Talijanima, usprkos svojem 22-godišnjem potlačenom položaju pod velikosrpskom beogradskom klikom, uvijek borio za svoju slobodu i samostalnost. Ta borba našla je svoj izraz u neprekidnom nizu ustanaka i žilavih političkih borbi. Svijetli likovi Matije Gupca, Matije Ivanića, senjskih uskoka, Pavla Rittera Vitezovića, Eugena Kvaternika, Ante Starčevića, Frane Supila, braće Radića i mnogih drugih hrvatskih rodoljuba povijesni su izraz neprekidne borbe hrvatskih naroda za slobodu.«¹⁴

Na konferenciji umjetnika, književnika i publicista Dalmacije održanoj »u slobodnom gradu Hvaru«, 18. i 19. prosinca 1943. godine na više se mjesta spominje Matij Ivanić i herojstvo hvarskih pučana. U ime radnog predsjedništva Cvito Fisković je rekao:

»Značajno je da smo se sastali u Hvaru. U ovom gradu Ivanićeva pučkog ustanka umjetnost i borba našeg naroda došle su do izraza i međusobno se povezale. Ovdje su naši stari književnici crpili građu iz narodnog junaštva (Lučić), iz života puka, ribara i težaka (Hektorović).«¹⁵

U proglasu koji je usvojen na toj konferenciji govori se:

»Iskrvavljena, izmučena i popaljena Dalmacija, ta kolijevka prastarog narodnog otpora i naše umjetnosti bila je oduvijek zemlja heroja i stvaraoca. Ovdje su već odavno plamsali ustanci, protiv starih zavojevačkih težnji, križarskih ratova i mletačkih okupacija. Protiv tuđina dizali su se kroz vjekove sinovi Dalmacije. Protiv Mlečana borili su se ovdje svojim umom dubrovčani i oružanim otporom neretvanski gusari, zadrani, trogirani i lastovci a protiv domaće i tuđinske tiranije digli su se na ustanak hvarski težaci. Opiruje se stalno tuđinu ova zemlja usprkos četiristoljetnog mletačkog jarma. Ta domovina pučkog buntovnika Matije Ivanića, ustrajnih glagoljaša, Kružićeva junaštva i nepodmitljivih i neprestrašenih Nikole Bunića i Marojice Kabožića, Natka Nodila, Gaje Bulata, Frana Supila i bezbroj ostalih, nepoznatih branioaca naših prava, danas je najsravnije izdana i prodana, pregovorila je jače i cjelovitije nego ikada. Ustala je i planula u krvavom narodnom ustanku,

¹³ *Slobodna Dalmacija*, Split, br. 9318 od 13. 3. 1975. str. 3.

¹⁴ *Slobodna Dalmacija*, Split, br. 9318 od 13. 3. 1975. str. 3.

¹⁵ Zbornik Instituta za historiju radničkog pokreta Dalmacije, tom 3, str. 686.

povezujući herojske tradicije svog vjekovnog otpora protiv tuđina sa nadčovječnom borbom svojih partizana, koji su ga digli iz naših spaljenih sela i sputanih gradova, svjesni da brane istinu i čast svog izdanog naroda i njegovu uzalud ugušivanu svijest...¹⁶

Književnik Živko Jeličić u svom referatu na Znanstvenom skupu »Dalmacija 1943«, održanom u Splitu u prosincu 1973. govoreći o konferenciji književnika i umjetnika Dalmacije u Hvaru 1943, kaže »da povezanost umjetnika i narodnog borca u otporu nije novina, ona je svijetla tradicija ove pokrajine (misli na Dalmaciju; N. A.). Teško je razlikovati Ivanićevo ljubav prema ovom kršu od one Radovanove oblikovane na portalu trogirске katedrale.«¹⁷

Vidljivo je iz svega toga da je hvarski pučki ustanak i lik Matija Ivanića, kao značajna tradicija i u toku NOR-a stavljena u pokret za revolucioniranje i mobilizaciju masa, na liniji NOP, u borbi protiv tuđina, za pobjedu velike stvari oslobođenja i za nove društvene odnose. To uvećava Ivanićevo djelo i sve ono što je dao hvarski puk u ustanku 1510—1514. godine.

IV

Na Hvaru je i oko njega u toku NOR-a bilo više vrlo oštih borbenih sudara i oružanih akcija s talijanskim, ustaško-domobranskim i njemačkim snagama.

Talijanski okupator, s ustaško-domobranskim snagama, držao je garnizone u Hvaru, Starom Gradu, Jelsi i Sućurju, a ponekad i u Bogomolju. Ostali dio otoka nastojao je pacificirati organizacijom svoje vlasti i povremenim upadima, patrolama i kaznenim ekspedicijama. Nijemci su došli na Hvar u siječnju i bili su do rujna 1944. Kratko vrijeme držali su posade duž cijelog otoka, ali su se u ožujku povukli na istočni dio otoka, oko Sućurja.

Prve, pa i glavne, borbe koje su se vodile na Hvaru u toku NOR-a vodile su se približno na onim istim mjestima gdje je bio i sudar ustanika Matija Ivanića s venecijanskom vojskom. Oružana borba Hvarske partizanske čete »Matij Ivanić« s talijanskom vojskom na Viru, nedaleko od Jelse, u prvoj polovici prosinca 1942. odigrala se gotovo na onom istom mjestu gdje su ustanici Matija Ivanića, 19. rujna 1512. godine, potukli mletačku vojsku Sebastiana Giustiniana. Ono što se tada dogodilo Giustinianovoj vojsci, kada su ih ustanici jednostavno bacili u more, ponovilo se njemačkoj vojsci 22. ožujka 1944. kada su razbijeni kod Jelse i 7. rujna iste godine kada je kod Starog Grada i Jelse uništen njemački bataljon »Brandenburg«.

Da bi prestrašili ustanike i slomili im volju za otporom, Giustinianovi vojnici su u kolovozu 1512. spalili Vrbosku. A događaj kod Vira poslužio je talijanskom okupatoru kao povod za odmazdu nad selima i stanovništvom Vrbanja i Dola 3. siječnja 1943. godine. Nije nimalo slučajno što se okupator tako nemilosrdno ustremio na Vrbanj i što je baš to mjesto na Hvaru izabrao za svoju metu. Vrbanj je rodno mjesto Matija Ivanića i stara slobodarska kula u kojoj je KP od prvih dana svog djelovanja uhvatila duboko korijenje. Na parlamentarnim izborima 1923. godine Nezavisna radnička stranka dobila

¹⁶ Hvarski zbornik II, 1974, 81.

¹⁷ Zbornik Instituta za historiju radničkog pokreta Dalmacije, tom 3, str. 678.

je u Vrbanju oko 60% svih glasova. U Vrbanju je pred početak rata 1941. godine postojao Mjesni partijski komitet sa 26 članova KP i isto toliko skojevaca.¹⁸

Vidljive su i neke identičnosti u ponašanju talijanskog okupatora u prošlom ratu s ponašanjem njihovih predaka — Mlečana. Kada je Gustinian, poslije počinjenih zločina u Vrboskoj, došao u Stari Grad u kolovozu 1512. godine, on je dignuvši togu rekao okupljenim stanovnicima: »Nudim vam najprije mir, a onda rat. Uzmite što vam se više sviđa.« Sjećamo se odlično da je talijanski okupator u prošlom ratu isto tako ponudio neki mir, toleranciju, samo uz uvjet da prihvatimo okupaciju, tj. gubitak slobode. Matij Ivanić nije prihvatio iažni mletački mir, nego borbu, svjestan svih teškoća i posljedica. Isto tako i njegovi potomci, Hvarani, zajedno s ostalim narodima Dalmacije, Hrvatske i Jugoslavije, najenergičnije su odbacili i vrlo brzo razotkrili prave namjere okupatora i pod rukovodstvom komunista prihvatili se oružane borbe kao osnovnog i odlučujućeg oblika otpora, putem koga se jedino mogla osigurati sloboda i društveni preobražaj.

Sudionici pučkog ustanka, pa i sam Matij Ivanić, nisu nam ostavili ništa napisano iz čega bismo mogli vidjeti njihovu vještinu ratovanja. Ali, o tome govore njihovi neprijatelji. Sam Giustinian iz Hvara 1512. piše da ustanike nije moguće silom uhvatiti, jer imaju skloništa na moru i u nepristupačnim brdima s dnevnim i noćnim izvidnicama, te su obaviješteni o svakom njegovom pokretu.¹⁹ To je do 1514. godine bila bit ratne vještine ustanika Matija Ivanića, koja ni poslije 460 godina nije ništa izgubila od svoje vrijednosti i koja je našla pravo mjesto i u toku NOR-a. Njezino je značenje to veće kada znamo da Matij Ivanić nije bio profesionalni vojnik, već obični pučanin, brodar.

Premda nemamo potvrđenih dokaza, nitko ne može poreći Matiju Ivaniću da je on bio glavni kreator takve ratne vještine — koja je originalna, partizanska, suvremena. Ona je nastala kao sinteza tadašnje vojno-političke situacije, vojnog odnosa snaga i tehničke nadmoći mletačke vojske, glavnog protivnika ustanikâ. Znači, Matij Ivanić je bio svojevrsni vojskovođa, istina, nevelike ali hrabre vojske pučana, koja je s uspjehom vodila rat pune četiri godine protiv Sinjorije.

Do sada nije izvršena rekonstrukcija odlučujuće bitke između ustanika i mletačkog odreda od 1500 vojnika kojim je zapovijedao suprakomit Jeronim Canal. Čak nije poznato ni mjesto gdje se bitka odigrala. Zna se samo da se vodila od 3. do 15. listopada 1514. god. na visovima otoka Hvara. Bitka je vođena punih 12 dana, što je izuzetak za ratnu vještinu tadašnjeg ratovanja. To nas upućuje na zaključak da je iskusni Capello imao pred sobom još iskusnijeg Ivanića.

Povijesno je utvrđena činjenica da se Matij Ivanić poslije bitke povukao na područje istočnog dijela otoka Hvara, i tu našao zaštitu pred tuđinom, kao što je bilo i u NOR-u gdje se nalazila osnovna partizanska baza i stalni slobodni teritorij s centrom u Bogomolju. Preko Plama, kao što je to bilo nekada u prošlosti, prešao je na kopno, u Krajinu i Matij Ivanić. Tim istim kanalom prelazili su tokom NOR-a i sinovi i kćeri s Korčule, Visa, Hvara i Pelješca u

¹⁸ D. Gizdić, Dalmacija 1943, Zagreb 1962, 30.

¹⁹ M. Sanudo, Diarii, sv. XV. *Arhiv za povjestnicu jugoslavensku* VI, 1863.

Biokovo, sudjelujući u najvećim bitkama, na Neretvi i Sutjesci. Samo do kapitulacije Italije otišlo je sa Hvara, ponajviše preko Bogomolja na Biokovo, a odatle u Bosnu i druge krajeve naše zemlje, 725 dobrovoljaca. Iz Krajine i ušća Neretve 1515. i 1516. Matij Ivanić dolazi na Hvar preko Sućurja i Vrboske, što podsjeća na one događaje s kraja 1943. godine kada se tim istim pravcima pod pritiskom 7. SS i 118. njemačke divizije na Hvar prebacila glavina 26. dalmatinske divizije s Mosorskim, Imotskim, Neretvanskim i Makarskim partizanskim odredom, i više tisuća ljudi zbjega.

V

Pučki ustanak na Hvaru trajao je više od četiri godine. S vojnog aspekta to je dosta dugo razdoblje bez obzira na to što oružana borba nije neprekidno vođena. U takvoj situaciji najvažnije je svakako bilo kako održati ustaničku masu da uvijek bude politički i vojnički spremna za odlučujuće okršaje. Koliko je poznato hvarska ustanička masa bila je takva, što predstavlja svojevrsan fenomen u političkoj i vojnoj historiji i privlači pažnju naše vojnohistorijske nauke koja još nije dala svoj sud.

Ustaničke mase Matija Ivanića izdržale su četiri godine u borbi s mnogo nadmoćnijim protivnikom. To nas može uputiti na zaključak da su *politički ciljevi ustanka bili duboko utkani u svakog njezinog pripadnika*. Bez toga oni se ne bi mogli tako dugo održati. A to je i najvažnije u jednom ustanku. To je činilo bit našeg NOR-a.

Otuda i onoliki borbeni moral hvarskih ustanika. Jer, jurišati više puta na utvrđeni grad Hvar, u tolikoj masi (do 2000 ljudi) i gotovo goloruka, mogla je samo vojska visoke političke svijesti, vojska jakog borbenog morala. A to je svakako Matiju Ivaniću bilo dobro poznato jer je nikao iz tog puka i živio s njim. Historijski je utvrđeno da nitko nije prije pučkog ustanka, a ni poslije, sve do NOR-a, uspio tako razviti sposobnosti hvarskog pučanina i usmjeriti ih u najprogresivnije ciljeve za stvar čovječanstva, kako što je to učinio Matij Ivanić, a u NOR-u komunisti. Otuda je Matij Ivanić onaj vojskovođa kome su bili poznati politički i vojni odnosi u ustanku, koji je gradio svoju strategiju na podlozi snage naroda, a, kako je poznato, jedinstven narod je nepobjediv.

O borbenom moraku hvarskog puka u ustanku najbolje kazuje sam neprijatelj. U Giustinianovu pismu datiranom u Hvaru 27. kolovoza 1512. stoji: »Svi koji znaju nešto o urotnicima odbijaju da kažu istinu i izbjegavaju da budu ispitivani.«²⁰

Hvaranin iz Starog Grada, narodni heroj Jugoslavije, Ivan Lučić Lavčević, u posljednjem pismu upućenom partijskom rukovodstvu Splita, misleći na KP i njezino veliko djelo, pisao je: »Po cijeni svega, ostajem vjeran našoj svetoj stvari. Za nju ću i u smrt ići mirno i spokojno.«²¹ Fašisti su ga 23. prosinca 1942. odveli i ubili na nepoznatom mjestu.

Osnovnu masu hvarskih ustanika činio je onaj obespravljeni, ugnjetavani i izrabljivani pučanin, koji je tražio promjenu svog društvenog položaja.

²⁰ Isto. knj. I

²¹ Narodni heroji Jugoslavije, Beograd, 1975, 430.

Prema tome, vojska Matija Ivanića bila je vojska obespravljenog, ugnjetenog i izrabljivanog hvarskog pučka, vojska naroda, narodna vojska. A Matij Ivanić je izdanak toga pučka, dio te vojske hvarskog pučka, njezin vrhovni zapovjednik.

Matij Ivanić je izvanredno dobro ocijenio da ne može realizirati ciljeve ustanka samo oružanom borbom i u jednoj generalnoj bitki, jurišem na Hvar jer su bili nepovoljni opći vojno-politički uvjeti, nemjerljivo loš vojni odnos snaga, krajnje skromne materijalne mogućnosti, ograničen i dosta nepovoljan prostor. Otuda se njegova vojno-strategijska orijentacija temelji na kombiniranju oružane borbe s političko-diplomatskom aktivnošću, pri čemu je težio da dobije u vremenu kako bi se bar malo izmijenili postojeći nepovoljni uvjeti i otvorile šanse za radikalniju akciju. Otuda je Matij Ivanić ličnost u kojoj su sublimirane sposobnosti vojnog komandanta, političara i diplomata, ali upornog, smirenog i neobično hrabrog, sve one vrline koje su krasile i naše borce u NOR-u.

I osnovnu masu pripadnika NOP na Hvaru činio je hvarski pučanin — seljak, težak, ribar — koji je godinama bio izrabljivan i ugnjetavan, kome je bila oduzeta nacionalna sloboda i doveden u situaciju da se bori za vlastiti opstanak. Ali umjesto »Vojvode Janka« sada su na kormilu borbe stajali komunisti, Titovi borci. Sada nije više bio jedan Matij Ivanić, samo hvarski pučanin, nego cijela Dalmacija, Hrvatska i Jugoslavija.

Sa svojim pukom, u ustaničkoj masi bilo je i nekoliko hvarskih svećenika — nasuprot službenim stavovima hvarske biskupije. Historija je registrirala župnika iz Jelse Ivana Zovinića koji je naoružan stigao s ostalima u Hvar i bio jedan od vođa ustanka. Njega je providur jadranske armade Vincenzo Capello 16. listopada 1514. dao objesiti na lantini svoje galije, zajedno s još jednim svećenikom čije ime nije utvrđeno.

Isto tako i u NOR, na Hvaru je nekoliko svećenika bilo s narodom, u borbi protiv okupatora i njegovih srodnika, također, nasuprot stavovima crkvene hijerarhije. U Sućurju je župnik don Dinko Vranković, iz Svirača, od kraja 1942. godine aktivno surađivao sa NOP. I onda kada su Nijemci, u svibnju 1944. godine nasilno deportirali cjelokupno stanovništvo Sućurja, Vranković se našao sa svojim »stadom« dijeleći s njim sve patnje i stradanja.

Iz takve baze Matiju Ivaniću nije bilo teško imati brojčano veliku vojsku, oko 2000 ljudi, što je s obzirom na tadašnje uvjete, broj stanovnika (6000—7000) i relativno maleno područje kao što je otok Hvar, također, poseban izuzetak u historiji. U početku ustanka Ivanić je imao i 30 naoružanih brodova koji su blokirali morske prilaze otoka, čime je odmah istaknuta maritimna komponenta oružane borbe. Uslijed nedostatka historijske građe nije moguće sagledati organizacijske kvalitete Ivanićeve vojske, njezinu opremljenost i druge vojne značajke. Najveća koncentracija naših snaga na Hvaru bila je krajem 1943. godine kada se tu nalazila 1. i 11. dalmatinska brigada 26. divizije i Hvarski partizanski odred. Naše snage imale su nešto više boraca nego što je imao Matij Ivanić naoružanih ustanika kada je 1510. jurišao na grad Hvar.

Osim čete i bataljona »Matij Ivanić« na Hvaru je s kapitulacijom Italije, u rujnu 1943. formirana Hvarska flotila od 8 naoružanih brodova, a onda i Hvarski partizanski odred.

U toku NOR, Hvar je sa 14 000 stanovnika dao 2 124 borca NOV I POJ, što predstavlja 16% cjelokupnog stanovništva. Od toga broja na bojnim polji-

ma širom Jugoslavije dalo je svoje živote njih 418. Pali drugovi bili su većinom komunisti — 104 člana Partije i 160 članova SKOJ-a. Kroz logore i zatvore prošlo je u toku NOB 726 stanovnika, od čega je 15 pogubljeno. Nijemci su na Hvaru strijeljali 21 osobu. Oko 95% stanovnika Hvara dobrovoljno je davalo pomoć za svoje borce, od čega ih je većina aktivno sudjelovala u NOP.²²

Konačno i potpuno Hvar je oslobođen 23. rujna 1944. Oslobođile su ga jedinice 1. dalmatinske proleterske brigade i Hvarskog partizanskog odreda. Stanovnici Hvara u toku NOR-a dali su sve što su mogli dati za uzvišenu stvar pobjede.

VI

Ime Matija Ivanića i bunt hvarskih pučana najviše su se pročuli širom Jugoslavije pjesmom »Padaj, silo i nepravdo...«

Pjesma »Padaj, silo i nepravdo« nastala je na osnovama pjesme »Slobodarka« čije je stihove napisao dr Josip Smodlaka²³ 1908. godine u Splitu, kao borbenu himnu svoje »Hrvatske demokratske stranke«, koju je osnovao u kolovozu 1905. godine. Smodlakina pjesma izišla je u Splitu u prilogu lista *Pučka sloboda* 7. svibnja 1908. godine.²⁴ Pjesma je nastala u ono doba kada je u Dalmaciji protekao prvi suvremeni i uspješni agrarni pokret za ukidanje postojećih odnosa, koji je istodobno imao i nacionalni i protuaustrijski karakter, što je izazvalo bijes austrijskih vlasti i strah domaće buržoazije i klera, koji su Smodlakinu stranku smatrali ateističkom i revolucionarnom. Seljaci su tada masovno odbijali da daju crkvi »desetinu«, »petinu« i drugu redovinu, smanjili svoja naturalna davanja pojedincima. Istodobno se kod omladine i u masama stvaralo revolucionarno raspoloženje za oslobođenje od Austrije i stvaranje jugoslavenske države. Smodlakina Demokratska stranka u svojoj borbi nije upotrebljavala silu, nego pasivnu rezistenciju. Svoju je snagu pokazivala održavanjem masovnih narodnih zborova na splitskoj obali ili priređivanjem povorki seljačkih kola, dugih od Klisa (rodnog mjesta Smodlakinih predaka) do Splita. Zbog toga su se protiv Smodlake udružile sve građanske stranke, podržavane od austrijskih vlasti. Kada ga je Demokratska stranka 1907. godine kandidirala za austrijski parlament, njegovu kandidaturu podržala je jedino Socijal-demokratska stranka Dalmacije. Tek na izborima 1911. godine Smodlaka je dobio veliku većinu glasova u Splitu i izabran u Bečki parlament gdje je ostao do sloma Austro-Ugarske 1918. godine.²⁵

U takvim društveno-političkim uvjetima pojavila se Smodlakina pjesma »Slobodarka«, koja ima sedam kitica od po četiri stiha. Smodlakina »Slobodarka« sijeća iskrama dalmatinskog podneblja, puna je buntovničkog duha, realistično i plastično iznosi istinu teškog stanja dalmatinskog težaka, koja po-

²² A. VII, K. 2005, reg. br. 1—3.

²³ Josip Smodlaka rodio se u Imotskom 9. XI 1869. godine, pravnik i političar. Doktorirao u Beču 1893. Bio je pobornik jugoslavenske zajednice. U zatvoru i konfinaciji od 1914. do 1917. Za vrijeme šestojanuarske diktature napustio državnu službu. U NOP od 1941. a od 1943. predsjednik NOO Splita. Član Predsjedništva II zasjedanja AVNOJ-a i prvi povjerenik za vanjske poslove NKOJ. Poslije rata u diplomatskoj službi. Umro u Splitu 31. V 1956.

²⁴ Zapisi dra Josipa Smodlake, Zagreb 1972, 14, 51.

²⁵ Isto, 14, 15.

tiče na revolt protiv bijede i eksploatacije, koja poziva u otvorenu borbu za skidanje okova u kojima se nalazi dalmatinski težak, koja traži »slobodu doma i roda«, koja ističe da je ovo naša domovina i da smo mi hrvatski narod, ali koja »snagu i uzdanje« vidi u jedinstvu Srba i Hrvata, u jednoj državi, od »Dunava sve do mora«, gdje vlada jedna misao, gdje postoji samo jedan dom, u Jugoslaviji, gdje su »kape, fesovi i klobuci« »jedna vojska kao grom«. Na kraju Smodlaka poziva na slogu »vojsku pučana« da bismo »stresli silnika« i povratili »sve ono što je nekad bilo naše«.

Ovdje donosimo čitav tekst pjesme Josipa Smodlake iz njegovih zapisa.²⁶

SLOBODARKA

1. Padaj silo i nepravdo,
Narod ti je sudit zvan.
Bjež' te od nas nočne tmine,
Svanuo je i naš dan.	4. Gospodari svog života,
Svoje duše ćemo bit,
Za slobodu doma, roda
Krvcu ćemo svoju lit.
2. Što smo bili sužnji n'jemi,
Vični trpit svaki jad,
Naprednjaci sad smo smjeli,
Slobode smo žedni sad.	5. Naša je ovo domovina,
Hrvatski smo narod mi!
Naša snaga i uzdanje
Srbi i Hrvati svi.
3. Naše pravo ugrabljeno
Amo, natrag dajte nam!
Ne ćete li, ne molimo
Dobit će ga narod sam.	6. Od Dunava sve do mora
Jedna miso, jedan dom,
Kape, fesi i klobuci,
Jedna vojska kano grom.
7. Napred složno vojsko pučka
Nek silnici tresu se!
Što je nekad bilo naše
Bit će opet naše sve!

Čim se Smodlakina pjesma pojavila, uglazbio ju je kao marš istaknuti splitski kompozitor Josip Hatze, koji je kao dirigent propagirao zbornu muziku, i na čijim je koncertima do prvog svjetskog rata dolazilo do masovnih manifestacija protiv talijanske iredente i Austro-Ugarske.²⁷ Hatze je komponirao 1, 2, 3. i 7. kiticu Smodlakine »Slobodarke«, što je i razumljivo s obzirom na tadašnje političke prilike u Dalmaciji. U uvjetima koji su tada vladali u Dalmaciji vrlo se teško mogla pjevati peta i šesta kitica, koje jako naglašavaju da je ovo naša domovina, da smo mi Hrvati, da je naša snaga i uzdanje u jedinstvu Srba i Hrvata, da je naša domovina od Dunava do mora i da su u toj domovini svi isti bez obzira na to da li nose kapu, fes ili klobuk.

²⁶ Isto, 51.

²⁷ Josip Hatze rodio se u Splitu 21. III 1879. godine, gdje je i umro 29. I 1959. Bio je nastavnik i zborovođa u Splitu. Od brojnih pjesama najpoznatija mu je »Padaj, silo i nepravdo«. Sudionik je NOR-a.

Smodlakina »Slobodarka« s Hatzeovom muzikom, pojavila se u pravo vrijeme, pala je na pogodno tlo i odigrala je značajnu ulogu u daljem revolucioniranju i nacionalnom osvješćivanju dalmatinskih masa. Ona se brzo širila Splitom i Dalmacijom. Narod ju je prihvatio kao svoju pjesmu, kao svoju borbenu himnu.

Nisam mogao točno utvrditi kada se Smodlakina pjesma pojavila na Hvaru, ali vjerojatno vrlo brzo, jer je i na Hvaru Smodlakina Hrvatska demokratska stranka imala svoje ogranak. Visoki patriotizam i osjećaj pripadnosti južnoslavenskoj zajednici naroda pokazali su Hvarani prije, tokom i poslije prvog svjetskog rata. Hvarski rodoljubi obračunali su s autonomaškom »Lega nazionale«, koja je trebala biti rasadište tuđe ideologije i interesa. Masovno se pristupalo u redove Zemljoradničke stranke i upisivalo u njezino društvo »Težačka sloga«. U mnogim mjestima, u okviru »Težačke sloge«, djelovali su tzv. klubovi zemljoradničke omladine. U te klubove ušli su i komunisti, tada u velikoj većini mladi ljudi. Klubovi su imali svoje sekcije među kojima i pjevačke zborove. S pozornica recitirale su se pjesme u kojima se tražilo rješenje agrarnog pitanja. Redovito se pjevala stara puntarska pjesma, koja je tražila bolji život težaka. A to je bila Smodlakina »Slobodarka«, naročito kitica: »Naše pravo ugrabljeno amo natrag dajte nam, ne date li, ne molimo, uzet će ga narod sam.«²⁸

Hvar je 1922. zahvatila velika agrarna kriza. Seljaci su masovno odbijali da daju dohodak vlasnicima zemlje. Književnik Marin Franičević se sjeća,²⁹ da se Smodlakina pjesma mnogo pjevala u vrijeme agrarnog pokreta. Vrhunac je, barem u Vrsniku, jesen 1922. kad je uhapšeno devet težaka iz Vrsnika od kojih su neki, pošto su ispremlaćeni od žandara, osuđeni na tri, a ostali na dva mjeseca zatvora. Pjesma se u to vrijeme pjevala u ovom obliku:

1) Mi dohotka ne dajemo
već ga kući gonimo
jer je pravo i pošteno
da za sebe radimo.	2) O kako je lipo bilo
Nikada ne raditi
Nego samo u jematvu
konobe otvarati.
3) Pet vjekova već je prošlo
da gospodu hranimo
a sada je vrijeme došlo
da za sebe radimo.«	

Ovim je Smodlakina pjesma na Hvaru dobila novi sadržaj u tri nove kitice. Odnosno, ona je sada ukupno imala pet kitica. Narod je za masovno pjevanje od Smodlakine »Slobodarke« uzeo samo prvu i treću kiticu i sada od 1922. godine, dodao tri nove. Nisam mogao utvrditi tko je autor teksta nove pjesme. Melodija pjevanja ostala je ista. Naime, narod je novu pjesmu pjevao istom melodijom kako je komponirao Hatze za Smodlakinu »Slobodarku«. Redosljed pjesme bio je slijedeći: najprije se pjevala prva i treća kitica Smodlakine »Slobodarke«, a onda prva, druga i treća kitica nove pjesme nepoznatog

²⁸ Kvesić, n. dj., 22—56; *Hvarski zbornik* II, 1974, 155—159.

²⁹ Pismena izjava data autoru 12. I 1976. Isti tekst pjesme nalazi se u citiranoj knjizi Kvesića, 56.

hvarskog autora. U stvari, sada je to nova pjesma koja je nastala na osnovama Smodlakine »Slobodarke«. Dobila je i novo ime: »Padaj, silo i nepravdo« ili samo »Padaj, silo«. Takvo ime pjesma je zadržala sve do današnjih dana bez obzira na to što se i dalje mijenja njezin sadržaj.

U svim pjesmaricama revolucionarne i partizanske pjesme koje su izišle u toku narodnooslobodilačkog rata i poslije, nigdje nema ovih triju kitica, iako su se one u narodu pjevale prije, tokom i poslije rata.

Sastav je pjesme »Padaj, silo i nepravdo« bio dosta rasprostranjen na Hvaru, za vrijeme agrarnog pokreta, a i kasnije. Pobunjeni seljaci u Zastražišću, 1924. godine, dočekali su žandare pjesmom »Padaj, silo i nepravdo«.³⁰ Da bi izbjegli krvoproliće s pripadnicima Vrangelovih bjelogardijaca koji su dovedeni na Hvar 1922. godine, »težaci su se poslije zбора u Jelsi povukli u okolna polja i do kasne veteri pjevali pjesme o Matiju Ivaniću«.³¹ Pjesma »Padaj, silo i nepravdo« pjevala se prilikom proslave Prvog maja i drugih radničkih praznika i svečanosti, na izletima, za vrijeme demonstracija i štrajkova, prilikom općinskih i parlamentarnih izbora itd. Pjevala su je kulturno-prosvjetna društva, pojedinci i grupe, svuda i uvijek kada je trebalo dati oduška revolucionarnom raspoloženju i neslaganju s postojećim sistemom. Naročito se isticao stih prve kitice »Padaj, silo i nepravdo...« čime se otvoreno naglašavalo neslaganje s postojećim režimom, Obznanom, Zakonom o zaštiti države i šestojanuarskom diktaturom i svim drugim odličjima nosilaca sistema nasilja i eksploatacije.

Međutim, potrebno je konstatirati da se u postojećem tekstu pjesme »Padaj, silo i nepravdo« iz 1922. godine ne spominje ime Matija Ivanića. To je nastalo mnogo kasnije, tek negdje oko petosvibanjskih izbora 1935. godine »jer ono o dohocima, jematvama i konobama bilo je već zastarilo«.³² Sada je pjesma »Padaj, silo« dobila četiri nove kitice. I dalje su ostale prve dvije kitice iz Smodlakine »Slobodarke«, ali su izbačene one tri kitice iz 1922. godine. Sada ukupno ima šest kitica, također svaka kitica po četiri stiha.

Autori novog dijela pjesme »Padaj, silo« su Grga Gamulin iz Jelse, tada student, a sada sveučilišni profesor u Zagrebu, i Ante Bojanić — Mali Ante, iz Vrsnika, koji sada živi u Jelsi. Pjesma je sastavljena u Jelsi, oko 1935. godine.³³ Oni su pjesmi »Padaj, silo« dodali četiri nove kitice, slijedećeg sadržaja:

1) Grade smo vam mi podigli
Turne, mire zgradili
A uvijek smo roblje bili
i za vas smo radili.	3) Nastati će novo doba
Matija Ivaniću,
ustati ćeš tad iz groba,
s tobom u boj poći ću.
2) Nevolja će biti vela
po palacim twardimi
kad vidite da iz sela
s maškinima gremo mi.	4) Zastava će nova viti
iznad naših glava tad;
radnik, seljak jedno biti
isti im je trud i rad.

³⁰ Izjava pukovnika Ljube Barbarića data autoru 27. I 1976. god.

³¹ Kvesić, n. dj., 60.

³² Ista izjava M. Franičevića.

³³ Prema usmenoj izjavi dra Grge Gamulina dato autoru 28. I 1976.

Nisam mogao utvrditi čija je kitica:

»Djedovi su nam pričali
Kako ste ih mučili
Na kolac ih nabijali
I oči im vadili.«

Ova se kitica pjevala prije rata, tokom i poslije rata.

Prva i druga kitica je originalna iz 1935. god. i nema spora oko njihove autentičnosti, kao i za prva dva stiha treće i četvrte kitice. Međutim, kako nisam uspio pronaći originale treće i četvrte kitice iz 1935, koristio sam se tekstom koji je objavljen poslije rata.³⁴ Sporna su posljednja dva stiha tih kitica. Grga Gamulin tvrdi da je netko preradio treći i četvrti stih u trećoj i četvrtoj kitici i da to odudara od njihova početnog sastava.

Isto tako došlo je i do nekih manjih promjena u prvoj i drugoj kitici. U originalu prva kitica počinje sa »Grade«, ali je netko to izmijenio i dodao »gradove« ili »zgrade«. Nestalo je onog »mi« iz prvog stiha. U drugom stihu prve kitice izbačena je ono »mire« i dodano »kule«, »palate«, »vile«, »gradili« ili »sagradili«, a ne »zgradili«. I treći stih počinje drugačije. U originalu je »A uvijek«, a sada je »Al uvek« ili »Od uvijek«. Kod druge kitice promjene su nastale u drugom stihu. U originalu je »tvardimi«, a u knjižici »Naše pjesme« stoji »tvrdim«. U trećem stihu je »Iz sela«, a onda je to izmijenjeno »Sa sela«. Najviše je promjena bilo u četvrtom stihu druge kitice: »s maškinima gremo mi«. U Srbiji se pjevalo »sa kramповima gremo mi«. U ratu se posljednji stih pjevao »sa mašinkama« ili »sa mitraljezim' gremo mi«, što je i logično jer su »mašinka« i »mitraljez« zamijenili »maškin« i »kramp«.

Na kraju, sada smo u cjelini dobili potpun tekst pjesme »Padaj, silo«:

1) Padaj, silo i nepravdo,
narod ti je suditi zvan;
bježte od nas noćne tmine,
svanuo je i naš dan.	4) Nevolja će biti vela
po palacim tvrdimi,
kad vidite da sa sela
s maškinima gremo mi.
2) Pravo naše ugrabljeno
amo natrag dajte nam,
ne date li, ne molimo,
uzet će ga narod sam.	5) Nastati će novo doba
Matija Ivaniću,
ustati ćeš tad iz groba,
s tobom u boj poći ću.
3) Gradove smo vam podigli,
turne, kule gradili,
od uvijek smo roblje bili
i za vas smo radili.	6) Zastava će nova viti
iznad naših glava tad;
radnik, seljak jedno biti
isti im je trud i rad.

Čim se ova pjesma pojavila u Jelsi 1935. nevjerojatno se brzo širila po Hvaru, Dalmaciji i Jugoslaviji. Za nepunih godinu dana obišla je gotovo cijelu Jugoslaviju.

Do početka NOR-a, pjesma »Padaj, silo«, pjevala se u svim hvarskim selima. U Bogomolje ju je donio profesor Tonko Bilčić, koji je 1938. bio po-

³⁴ Naše pjesme (izd. Nakladni zavod Hrvatske), Zagreb, 1946. 31.

vezan s partijskom organizacijom na Beogradskom univerzitetu.³⁵ U Bogomolju je pjevana i 26. prosinca 1938. kada su žandari ubili studenta Leopolda Nežića i još dvojicu ranili. U Sućurju je pjevana za vrijeme štrajka ribara 1937. i štrajka radnika tvornice sardina Cazolini-Bizaca 1940. godine. U Jelsi su je pjevali zajedno u kolovozu 1940. Hvarani i Makarani za vrijeme dolaska u Jelsu Radničkog kluba »Zmaj«. Masovno se pjevala u Vrbanju, Vrboskoj, Starom Gradu, Hvaru i drugim mjestima; pjevala se na plesu, izletu, u demonstracijama, uvijek kada je trebalo dati oduška revolucionarnom raspoloženju. Nastavnik muzičkog odgoja u Splitu Ante Vesanović, u izjavi autoru, kaže: »Pjesmu 'Padaj, silo' pjevali smo prije rata, negdje 1935. ili 1936. na izletima oko Splita, Stobreća i na Mosor, jer se na splitskim ulicama nije smjelo pjevati.«

Na osnovi istraživanja, poglavito konzultirajući se sa sudionicima našeg radničkog i revolucionarnog pokreta i muzičkim istraživačima koji se bave historijom borbene i revolucionarne pjesme, jer pisanih dokumenata nema, utvrdio sam da se pjesma »Padaj, silo« sa Hvara širila po Jugoslaviji u više kanala. Prvi i osnovni kanal bio je na relaciji Jelsa — Zagreb a onda prema ostalim krajevima Jugoslavije. Drugi kanal išao je preko studenata i drugih revolucionara koji su dolazili na Hvar.

U Zagrebu je osnovni punkt bio u Studentskom sveučilišnom društvu »Svjetlost«, čije su se prostorije nalazile u Dalmatinskoj ulici br. 5. Pjesmu je iz Jelse donio sam autor dr Grga Gamulin. Maestro Nikola Hercigonja, u izjavi autoru, kaže da je pjesmu »Padaj, silo« čuo u Studentskom društvu »Svjetlost« 1935. godine dolazeći u prostorije Društva. Hercigonja zatim tvrdi da je 1938. god. za vrijeme jednog izleta preko Save u Zagrebu čuo kako se u pjesmi spominje ime Matija Ivanića, i da su pjesmu pjevali studenti. Kompozitor Andrija Preger, također u izjavi autoru, kaže da je spomenutu pjesmu čuo u Zagrebu, da se pjevala u sindikatu BOTIČ. Prema tvrdnji kompozitora Đorđa Karaklajića pjesma o Matiju Ivaniću pjevala se u Beogradu prije rata, pjevali su je radnici i studenti za vrijeme štrajkova i demonstracija, pjevala se u kavani kod Carevca gdje su se pjevale i ostale revolucionarne radničke pjesme. Kompozitor Sava Vukosavljev iz Novog Sada kaže da se pjesma »Padaj, silo« pjevala u URS-ovom zboru »Radnik« u Novom Sadu u veljači 1940. godine.

Pjesma Matija Ivanića stigla je vrlo brzo, za nepunu godinu dana, i u Makedoniju. Kompozitor Todor Skalevski kaže da je još 1936. godine čuo kako se pjeva u Skopju među radnicima i studentima, da su je u Makedoniju donijeli studenti iz Beograda, ali u skraćenoj verziji, samo prvu, drugu i treću kiticu. Na teritorij Crne Gore iz Zagreba je pjesma išla preko tadašnjih studenata Blaže Jovanovića (sada apotekar u Titogradu) i Pere Radovića, prvog političkog komesara Mornarice NOVJ.³⁶ Slovenski kompozitor Rafael Ajlec, iz Ljubljane, u izjavi autoru, 3. 2. 1976. piše da nije mogao utvrditi da li se pjesma Matija Ivanića pjevala prije rata među radnicima i studentima u Sloveniji. To svakako ne znači da Matij Ivanić nije bio prisutan u revolucionarnoj pjesmi i u Sloveniji.

³⁵ Pismena izjava dra Marija Rudana, suca Vrhovnog suda SR Hrvatske, rodom iz Bogomolja, poslana autoru 8. I 1976.

³⁶ Prema izjavi Grga Gamulina datoj autoru.

Prema tome, u predratnom periodu, pjesma »Padaj, silo i nepravdo« s imenom Matija Ivanića, bila je pjesma revolucionara, komunista, radnika, studenata i svih ugnjetenih i obespravljenih, koja je realistički iznosila istinu društvenog položaja radnika i seljaka, pjesma koja je poticala na revolt protiv bijede i eksploatacije, koja je pozivala na otvorenu borbu za svrgavanje postojećeg nepravednog društvenog sistema. Prenosili su je komunisti, u najtežim uvjetima ilegalnog rada i policijske zabrane, i prenijeli vrlo brzo po cijeloj Jugoslaviji, tako da je, zajedno s ostalim revolucionarnim pjesmama, vršila funkciju revolucioniranja radnih masa, pripremajući ih za sudbonosne događaje koji su dolazili.

Pjesma Matija Ivanića mogla se tako brzo proširiti po Jugoslaviji i postati pjesmom ugnjetenih i eksploatiranih, samo zahvaljujući povijesnoj činjenici da je tada na čelu KPJ stajalo novo rukovodstvo s Josipom Brozom Titom, generalnim sekretarom CK KPJ. Samo u takvim objektivnim uvjetima mogla je biti stavljena u funkciju najprogressivnijih ciljeva radničke klase Jugoslavije.

Zbog svega toga, s početkom oružanog ustanka 1941. godine, revolucionarna pjesma Matija Ivanića, vrlo brzo je postala pjesma partizana — boraca NOR-a, borbena pjesma jedinica Narodnooslobodilačke vojske i partizanskih odreda Jugoslavije.

Čim je pukla prva ustanička puška u Srbiji, u srpnju 1941. godine, među srpskim partizanima počela se pjevati i pjesma hvarskih pučana, spominjalo se ime Matija Ivanića. O tome Rodoljub Čolaković kaže: »Pjesmu o Matiji Ivaniću, buntovniku pučaninu, »Padaj, silo i nepravdo«, pjevali su u ovom ratu borci naših odreda i brigada. Čuo sam je prvi put u ljeto 1941. godine u Srbiji, u Čačanskom partizanskom odredu. [. . .] Iako mnogi od njih nisu znali ko je Matij Ivanić, oni su produžavali njegovo djelo i u drugim uslovima vodili borbu protiv sile i nepravde.«³⁷ U razgovoru s autorom ovog napisa drug Čolaković kaže da su partizani u Srbiji izmijenili posljednji stih četvrte kitice gdje stoji »s maškinima gremo mi« i da su umjesto toga pjesmi dodali »s mašinkama« i »s mitraljezima gremo mi«. Čolaković dokazuje da je to nastalo zbog toga što smo već imali i mašinke i mitraljeze, što je tako bolje zvučilo i imalo jačeg političkog i moralnog odjeka u narodu koji se latio oružane borbe.³⁸

Prvi put u NOR-u pjesma Matija Ivanića »Padaj, silo i nepravdo« objavljena je u oslobođenom gradu Užicu, za praznik Oktobra, 7. studenog 1941. godine, u posebnom izdanju »Borbe«, svezak I. Pjesmarica nosi naziv »Antifašističke pjesme«. Korice su crvene boje, s petokrakom zvijezdom u centru, koju je ilustrirao u linorezu Pivo Karamatijević. Glavni sakupljač pjesama bio je tadašnji urednik »Omladinske borbe« Jurica Ribar, sin dra Ivana Ribara. U pjesmarici se nalaze 32 naše i ruske revolucionarne i borbene pjesme. Pjesma »Padaj, silo i nepravdo« osma je po redu, na strani 10, ali nije cijela. Nalaze se samo tri prve kitice. Uzeta je onako kako su je pjevali partizani, kako im je po sluhu najbolje odgovaralo. Prva kitica je ostala ista, ali je četvrta stih druge kitice izmijenjen, na taj način što je iz originala »uzet će ga narod

³⁷ *Hvarski zbornik III, 1975, 42.*

³⁸ Izjava data u Sućurju na Hvaru, u kolovozu 1975. godine, kada je Rodoljub Čolaković bio na proputovanju u Hvar.

sam«, izmijenjeno i glasi: »Narod će ga uzet' sam«. Treća kitica je još više izmijenjena. Umjesto »grade« stoji »Zgrade«, umjesto »turne, mire gradili« stoji »palate sagradili«, i umjesto »od uvijek smo roblje bili« stoji »Al uvek smo roblje bili«.

U užičkoj partizanskoj pjesmarici nema pete kitice, niti se u predgovoru i pogovoru vide razlozi zašto nije cijela objavljena. Vjerojatno je to nastalo zbog toga što se na pjesmarici brzo radilo jer je trebala biti objavljena za proslavu Oktobra, pa su onda Jurica i ostali sastavljači uzeli ono što su znali i što su imali pri ruci. Ali, bez obzira na sve to, pojava pjesme »Padaj, silo i nepravdo« na prvom velikom oslobođenom teritoriju Jugoslavije — u Užicu, u prvim danima ustanka, zajedno s ostalima najzapaženijim jugoslavenskim i ruskim revolucionarnim i borbenim pjesmama, najbolje ilustrira vrijednost pjesme i njezino značenje i koliko je ona bila omiljena među partizanima i narodom Srbije.³⁹

Povijesno je vrlo teško utvrditi rasprostiranje Ivanićeve pjesme tokom NOR-a na oslobođenom i neoslobođenom teritoriju, u velikom broju postojećih jedinica NOV i POJ, u Jugoslaviji i izvan nje, gdje su se sve nalazili pripadnici NOP-a. — Zadržat ću se samo na povijesno utvrđenom.

Čim se u srpnju 1942. formirala Hvarska partizanska četa »Matij Ivanić«, pjesma »Padaj, silo i nepravdo« uzeta je za himnu. Borci su je pjevali u logoru, na maršu, prije i poslije borbe.⁴⁰ Kada je u srpnju 1942. godine kroz Gdđinj prolazila prva grupa hvarskih dobrovoljaca na Biokovo, orila se pjesma »Padaj, silo«. ⁴¹ Isto tako, kada je prvi put oslobođen Sućuraj, 25. studenog 1942. na velikom narodnom mitingu održanom u povodu boja, zapjevala se stara pjesma o Matiju Ivaniću.

Kompozitor Nikola Hercigonja se sjeća da je u studenome 1942. godine u Drežnici, na ciklostilu štampana pjesmarica »Pjesme borbe« i da se u njoj nalazila i pjesma »Padaj, silo«. On dalje kaže da je u prosincu 1942. ili siječnju 1943. Kazalište narodnog oslobođenja, u spletu partizanskih pjesama, za zbor uz pratnju harmonike, pjevalo i pjesmu o Matiju Ivaniću.

Istaknuti crnogorski revolucionar Milo Jovičević rekao je autoru da se sredinom 1942. godine, prilikom dolaska grupe udarnih brigada u zapadnu Bosnu, masovno pjevala pjesma Matija Ivanića.

Makedonski kompozitor Todor Skalevski kaže da se pjesma Matija Ivanića pjevala kada je u Slivovu kod Ohrida, 11. studenog 1943. formirana Prva makedonsko-kosovska narodnooslobodilačka udarna brigada i da su je pjevali partizani po cijeloj Makedoniji, ali da nije objavljena niti prevedena na makedonski jezik, već da se pjevala u originalu na hrvatskom ili srpskom jeziku, da su je pjevali na priredbama, na maršu, za vrijeme odmora, jednoglasno ili dvoglasno, da nisu znali ni tko je autor, ni tko je komponirao, misleći da je autor anonimn.⁴²

³⁹ Fotokopijsko izdanje užičke Pjesmarice objavljeno je u Beogradu 1966. godine u izdanju Muzeja ustanka 1941, ŠIP »Dimitrije Tucović« i NIP »Vesti«.

⁴⁰ Pismena izjava komandira čete Vinka Belića, poslana autoru 2. II 1976.

⁴¹ Izjava pukovnika Iva Čurina, Split, data autoru.

⁴² Prilikom istraživanja pjesme Matija Ivanića konstatirao sam da još i danas ima onih koji misle da je pjesma bez autora.

Novosadski kompozitor Sava Vukosavljev kazuje da je 1944. godine pjesmu Matija Ivanića zapisao među vojvođanskim partizanima i da ju je objavio u »Partizanskoj pjesmarici«. Odnosno, da je jednu pjesmaricu dobio od jednog borca 7. vojvođanske brigade, koja je bila izvučena na gešteteru, ali sva istrošena od nošenja u partizanskoj torbici, i da se u njoj nalazila i pjesma »Padaj, silo i nepravdo«. Vukosavljev dalje kazuje da je u Bečeju 1944. izdana »Zbirka pjesama«, koje je prikupljao komandir Rajko Vava, sudionik oktobarske revolucije, i da se i tu nalazila pjesma hvarskih pučana.

Profesor Muzičke akademije u Sarajevu Miroslav Šiler kaže da se čim je stigao u partizane, početkom 1943. u Lici odmah sreo s pjesmom »Padaj silo i nepravdo« i da se u pjesmi spominjalo ime Matija Ivanića, kao i da je autor »Pjesme borbe« iz 1942. god. Nikola Hercigonja.

Na oslobođenom teritoriju Hrvatske najprije se u Lici pojavila pjesmarica »Pjesme borbe« Nikole Hercigonje. Poslije toga u siječnju 1944. godine, također u Lici, izašao je prvi svezak »Naših pjesama«, dok je drugi svezak štampan u Dalmaciji, početkom 1945. godine. U siječnju 1946. u Zagrebu je izašlo treće izdanje »Naše pjesme«, gdje se na str. 31, kao 18. pjesma, nalazi tekst i note za svih šest kitica pjesme »Padaj, silo«. ⁴³

Na oslobođenom Visu, sredinom 1944. kompozitor Andrija Preger napravio je aranžman za splet partizanskih pjesama koje su se pjevale na Visu. Od studenog 1944. prelazi u oslobođeni Beograd i počinje se emitirati preko valova Radio-Beograda.

Sada se u diskoteci Radio-televizije Beograd nalaze tri vrpce s pjesmom »Padaj, silo i nepravdo«. Jedna je ploča, izdanje »Jugotona« iz Zagreba, za mješoviti zbor umjetničkog ansambla Doma JNA Beograd. Drugo je magnetofonska vrpca, ali istog sadržaja. Treća je snimka nastala 1970. godine u muzičkoj produkciji RTB. Uredio ju je Rastislav Kambasković za zbor i simfonijski orkestar RTB. ⁴⁴

Prema tome, pjesma »Padaj, silo« bila je prisutna tokom cijelog NOR-a, pjevala se u svim krajevima Jugoslavije, ⁴⁵ pjevala se u svim prilikama, i svim uvjetima, i vršila je značajnu funkciju, zajedno s ostalim revolucionarnim pjesmama, na podizanju borbenog morala i političke svijesti. Prenosili su je dalmatinski partizani i ostali sudionici NOR-a.

Maestro Nikola Hercigonja kaže da je pjesma Matija Ivanića univerzalna borbena i revolucionarna pjesma, da se lako pjeva, da je kantabilna, privlačna, i da odiše dalmatinskim buntom, kao i da može poslužiti široj namjeni. Po Hercigonji pjesma »Padaj, silo i nepravdo« najčešće se pjevala dvoglasno, i to redovno pri ponavljanju drugog distiha u svakoj strofi, ali da se isto tako često pjevala dvoglasno već od sredine prvog stiha. Iako je od Josipa Hatzea komponirana kao marš, Hercigonja tvrdi da je zadržala taj karakter samo prilikom marširanja. Ali kada se pjeva u drugim prilikama (na priredbama, oko logorske vatre i slično), dobiva karakter široko raspjevane narodne pjesme, sa svečanim prizvukom. Iz istog melosa, dokazuje Hercigonja, razvila se melo-

⁴³ Naše pjesme (izdanje Nakladni zavod Hrvatske), Zagreb, 1946.

⁴⁴ Ploča »Jugotona« je pod reg. br. 0—8392, vrpca je br. 517, treća je snimka reg. br. 0—TR—9134.

⁴⁵ Kompozitor Rafael Ajlec, iz Ljubljane nije mogao utvrditi kada je u toku NOR-a stigla Ivanićeva pjesma na teritorij Slovenije.

dija pjesme »Kud narodna vojska prođe«, a donekle i pjesma »Marjane, Marjane« — jer sve one imaju dosta sličnosti.⁴⁶

U stvari, sada postoje dvije muzičke verzije pjesme »Padaj, silo i nepravdo«. Jedna je verzija nastala prije rata, kao masovna pučka pjesma, a druga je ona koju je komponirao Hatze. Kada su pitali istaknutog kompozitora Ivu Tijardovića otkuda su dvije verzije i čija je prva, odgovorio je: »Narod je uzeo od Hatzea i prilagodio za sebe.«⁴⁷ Sada će u izdanju Saveza boraca NOR-a Dalmacije izići obje verzije, s tim što će se od Hatzea uzeti partitura koju je uredio poslije rata i koja ima četiri kitice: dvije Smodlakine i dvije iz 1935. godine; bit će objavljena i prva verzija, masovna pučka pjesma, sa svih šest kitica: dvije Smodlakine i četiri iz 1935. godine.

Na osnovi svega toga, umjesto zaključka možemo konstatirati da su pučki ustanak na Hvaru i kult Matija Ivanića bili prisutni u kasnijim političkim i socijalnim previranjima, da je naročiti odjek toga bio u revolucionarnom radničkom pokretu između dva svjetska rata i u toku NOR-a, i da su komunisti Jugoslavije to stavili u pokret za najprogresivnije ciljeve, za dobrobit svih jugoslavenskih naroda i narodnosti, i za pobjedu socijalističke revolucije.

S u m m a r y

THE COMMONERS' REVOLT ON HVAR AND THE PEOPLE'S LIBERATION WAR

The author considers the tradition of the Commoners' Revolt on Hvar and its influence on the People's Liberation War. He states that the revolutionary tradition was passed on from generation to generation and thus became an integral part of the island's revolutionary history. The first company of partisans formed on Hvar in 1942 was named after the leader of the Commoners' Revolt, Matija Ivanić. His name features in many pamphlets, articles and leaflets published by the liberation fighters.

Anić gives a military evaluation of the 1510—1514 revolt, emphasizing the military qualities of its leader. He analyzes several battles between the nobility and Venice and the commoners and puts them into military and political perspective.

Anić also presents the history of the marching folk song »Padaj, silo i nepravdo« (»Down Tyranny and Injustice«), which appeared in Hvar in 1922 and which mentions the Commoners' Revolt and Matija Ivanić. The song is based on the song »Slobodarka«, which Dr. Josip Smodlaka (1869—1956) wrote in Split in 1908 as the marching song of the Croatian Democratic Party and which

⁴⁶ Izjava N. Hercigonje, data autoru, u Beogradu, 29. I 1976. god.

⁴⁷ Prema izjavi Ante Vesanovića iz Splita, datoj autoru, 30. I 1976. Vesanović sada uređuje ediciju borbene i revolucionarne pjesme Dalmacije, što će ubrzo izići iz štampe.

was set to music by Josip Hatze (1879—1959). Of Smodlaka's song only two stanzas were included in the new version of the marching song of 1922, written by the peasants during the agricultural crisis on Hvar in 1922. The present text was written by Grga Gamulin and Ante Bojanić in Jelsa in 1935. The song was sung all over Yugoslavia as the song of revolutionaries. When the People's Liberation War started in 1941 it became one of the most popular partisan songs. It was first published in the liberated town of Užice in November 1941, in the book »Antifascist Songs«. The composer Nikola Hercigonja describes it as a »universal marching and revolutionary song, tuneful and easy to sing, pervaded by the Dalmatian revolutionary spirit«.

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU — INSTITUT ZA HRVATSKU POVIJEST

INSTITUTE OF CROATIAN HISTORY
ИНСТИТУТ ХОРВАТСКОЙ ИСТОРИИ

RADOVI

10

ZAGREB

1977

UREDNIČKI ODBOR

Ljubo BOBAN, Ljubiša DOKLESTIĆ, Josip ADAMČEK, Hrvoje MATKOVIĆ

GLAVNI I ODGOVORNI UREDNIK

JOSIP ADAMČEK

UREDNIK

NIKŠA STANČIĆ

Radovi 10

Izdavač

**Sveučilište u Zagrebu
Centar za povijesne znanosti
Odjel za hrvatsku povijest
Zagreb, Krčka 1.**

Za izdavača

dr Josip Adamček

Prijevod

dr Vera Andrassy (engleski)

dr Blanka Jakić (njemački)

Nada Cekić (ruski)

dr Vlasta Vince (slovenski)

Lektor i korektor

Branko Erdeljac

